

УДК 343.13

*Гриненко С. О., канд. юрид. наук, завідувач спеціальної
кафедри № 1 Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ
України Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6217-1161>,

e-mail: grainbor@gmail.com

*Михайлова Г. І., студент Інституту підготовки юридичних
кадрів для СБ України Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,*

e-mail: warner19564@gmail.com

ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ БЕЗПЕКИ У УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ

Процес досудового розслідування кримінальних правопорушень вимагає якісного виявлення, вилучення, збереження та дослідження доказів, що в свою чергу є основою для подальшого притягнення до відповідальності в міру вини особи з врахуванням основоположних принципів кримінального процесу. Значну роль у досягненні завдань кримінального провадження відіграє експертно-криміналістичне забезпечення діяльності органів, що здійснюють досудове розслідування, оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність.

Актуальність питання експертно-криміналістичного забезпечення діяльності органів безпеки в Україні зумовлена, в першу чергу, завданнями і обов'язками Служби безпеки України (далі – СБ України), передбаченими статтями 2, 24 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229–ХІІ (в ред. від 02.08.2018), а саме:

— завдання з попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України;

— обов'язок виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування [6].

Нормативною основою функціонування в складі органів безпеки експертної служби є Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038–ХІІ (в ред. від 01.01.2019), у статті 7 якого зазначено, що до державних спеціалізованих установ належить, зокрема, експертна служба Служби безпеки України [7]. Відповідні положення також містяться і в профільному Законі України «Про Службу безпеки України», в якому визначено, що систему Служби безпеки України складає, зокрема, науково-дослідні та інші заклади Служби безпеки України [6].

Таким чином, функції експертної служби в системі СБ України виконує Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України (далі – ІСТЕ СБУ), експертними підрозділами якого є:

— Центр судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України;

— відокремлені експертні підрозділи (зональні експертні сектори та експертні сектори) Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України у регіональних органах СБУ [6].

Варто зазначити, що діяльність експертної служби СБ України побудована за зональним принципом. Так, встановлені такі зони регіонального обслуговування експертними підрозділами ІСТЕ СБУ:

— місто Київ, Київську, Черкаську та Вінницьку області обслуговує Центр судових і спеціальних експертиз ІСТЕ СБУ;

— на Одеську, Миколаївську та Херсонську область поширюється компетенція зонального експертного сектору ІСТЕ СБУ в УСБУ в Одеській області;

— Львівська та Хмельницька області знаходяться під юрисдикцією зонального експертного сектору ІСТЕ СБУ в УСБУ у Львівській області;

- експертну діяльність в Донецькій та Луганській областях проводить зональний експертний сектор ІСТЕ СБУ в ГУСБУ в Донецькій та Луганській областях;
- Харківську та Сумську області обслуговує зональний експертний сектор ІСТЕ СБУ в УСБУ в Харківській області;
- у Дніпропетровській та Запорізькій областях діє зональний експертний сектор ІСТЕ СБУ в УСБУ у Дніпропетровській області.

Окрім того, функціонують експертні сектори ІСТЕ СБУ в УСБУ у Чернігівській, Рівненській, Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській, Чернівецькій, Кіровоградській, Полтавській, Житомирській областях [3].

Згідно з даними Реєстру атестованих судових експертів, що ведеться Міністерством юстиції України, на сьогодні в складі експертної служби СБ України працює 148 атестованих судових експертів, які мають допуски до проведення різних видів експертних досліджень [8]. У той же час, лише фахівці експертної служби СБ України проводять експертизи за експертною спеціальністю «Експертиза спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації».

Разом з тим, такий підхід до організації експертно-криміналістичного забезпечення діяльності органів безпеки в Україні не відповідає окремим вимогам вітчизняного та міжнародного законодавства. Так, Концепцією судово-правової реформи в Україні, закріплено принцип самостійності та незалежності судової експертизи від органів попереднього розслідування [5]. У подальшому це положення було розвинуто та закріплено в Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, де прямо вказано, що судові експертизи у кримінальних справах не має здійснювати експертні служби, які перебувають у структурі органів досудового слідства [4].

Посилання на необхідність відокремлення судово-експертної діяльності від правоохоронної діяльності та правоохоронних органів в цілому міститься також в ряді нормативно-правових актів країн Європи, зокрема, Рекомендації Rec(2004)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту» ухваленій на 114-й сесії Комітету міністрів від 12.05.2004 [9].

Аналіз названого нормативно-правового акту дає змогу стверджувати, що розмежування судово-експертної діяльності та діяльності органу, що здійснює досудове розслідування, займається оперативно-розшуковою і контррозвідальною діяльністю, забезпечить судово-експертній діяльності незалежність від цього органу, усуне контроль та будь-який непроцесуальний вплив з його боку, адже так чи інакше на підрозділи, що здійснюють судово-експертну діяльність і при цьому перебувають у складі органу безпеки, покладаються спільні із цим органом завдання, що, в свою чергу, позбавляє їх неупередженості й об'єктивності та створює умови для порушення чинного законодавства та міжнародних стандартів.

Досвід функціонування аналогу експертної служби в одному з найбільш авторитетних правоохоронних органів із функціями спеціальної служби, Федеральному Бюро Розслідувань (США), свідчить про те, що до основних завдань співробітників цього підрозділу – «наукових експертів», належать надання технічної (криміналістичної) підтримки посадовим особам, що здійснюють розслідування злочинів, надання пояснень спеціалістів з питань, що потребують спеціальних знань, підвищення кваліфікації персоналу Бюро та партнерів по всьому світу.

В складі відповідника експертної служби ФБР діють такі підрозділи:

- підрозділ з наукового реагування та аналізу (SRAU), завдання якого полягає у наданні наукової, технічної та криміналістичної допомоги кримінальним та розвідувальним розслідуванням ФБР, пов'язаних з хімічними, біологічними, радіологічними та ядерними матеріалами;
- група з реагування на наявність доказів (ERTU), місія якої полягає у забезпеченні традиційного збору доказів для слідчих груп ФБР (участь в огляді місця злочину, складання документації на місці злочину, підготовка демонстративних презентацій для суду, виготовлення тривимірних фізичних моделей об'єктів, фотозйомка місця події);
- відділ операційних проектів (OPU) здійснює діяльність в сфері судової фотографії для федеральних, державних, місцевих та міжнародних правоохоронних розслідувань;
- відділ технічних небезпек (THRU) відповідає за консультації з питань криміналістики, безпеки персоналу, комплексного доступу до доказів і оперативної логістики, проведення акредитованого навчання з питань криміналістики та техніки безпеки;

— група доказових даних (TEU) ідентифікує та порівнює окремі види слідів, які можуть бути залишені особами під час вчинення злочину;

— відділ вогнепальної зброї / інструментальних засобів (FTU) застосовує наукові методики для дослідження вогнепальної зброї та боеприпасів [2].

Як бачимо в зарубіжних країнах в складі органів безпеки функціонують не судові експерти в розумінні законодавства України в сфері судової експертизи та експертної діяльності, а криміналісти (техніки-криміналісти), які надають практичну та методичну допомогу у виявленні, фіксації та первинному дослідженні слідів та речових доказів.

На нашу думку, в сучасних умовах із врахуванням особливостей національного кримінального процесуального законодавства України до функцій криміналістів (техніків-криміналістів) органів безпеки повинні бути віднесені такі:

— надання консультацій слідчим та оперативним співробітникам з питань, що потребують спеціальних знань, умінь та навичок;

— участь в якості спеціалістів при проведенні окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, використання при цьому науково-технічних засобів і спеціального обладнання, проведення вимірювання, фотографування, звуко- та відеозапису, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень тощо;

— виявлення, фіксація, вилучення та упакування матеріальних об'єктів, що містять слідову інформацію;

— проведення різних видів експрес-аналізів за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів;

— надання пояснень слідчому, прокурору, суду з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення.

Враховуючи наведене вище, можна зробити висновок, що організацію експертної діяльності в органах безпеки треба удосконалити шляхом позбавлення СБ України відомчої експертної служби та права виконувати судові експертизи, натомість необхідно створити інститут криміналістів (техніків-криміналістів) в Центральному управлінні та регіональних органах СБ України, які надавали би слідчим та оперативним співробітникам методичні рекомендації щодо використання спеціальних знань при розслідуванні окремих видів злочинів, тактики проведення окремих слідчих дій, застосовуючи при цьому спеціальні знання та техніко-криміналістичні засоби у розкритті та розслідуванні злочинів.

Список використаних джерел:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15> (дата звернення: 26.02.2019).

2. Офіційний веб-сайт Федерального Бюро Розслідувань, США. URL: <https://www.fbi.gov/services/laboratory> (дата звернення: 28.02.2019).

3. Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 24.12.2014 № 855. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0044-15#n114> (дата звернення: 26.02.2019).

4. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : указ Президента України від 10.05.2006 № 361/2006. *Офіційний вісник України*, 2006 № 19.

5. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 № 2296–XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1992 № 30.

6. Про Службу безпеки України : закон України від 25.03.1992 № 2229–XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1992 № 27.

7. Про судову експертизу : закон України від 25 лют. 1994 № 4038–XII (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*, 1994 № 28.

8. Реєстр атестованих судових експертів. URL: http://rase.minjust.gov.ua/page/6?state_authority=5&cond_type=AND(дата звернення: 27.02.2019).

9. Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту : Рекомендація (2004) 6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам.